

Lovisa Öhlund
Malma Stenväg 10
756 45 Uppsala
tfn 018-309416
lovisaohlund@hotmail.com

Några enstaka raubär på ladingen

En uppsats om attityder till den gotländska dialekten

Handledare: Mats Thelander
Institutionen för nordiska språk

Sammandrag

Denna uppsats handlar om bruket av och attityden till dialekten gotländska. De 58 informanterna är elever som går i första ring på Richard Steffengymnasiet i Visby och de har deltagit i undersökningen genom att de har svarat på en enkät. Uppsatsen utgår främst från FUMS-rapporten "Vi har inte lust att prata nån jäkla rikssvenska!" från 1981. I jämförelse med den visar resultatet att dagens gotländska ungdomar på det hela taget inte har samma kunskap om och är lika stolta över sin dialekt.

Innehåll

Sammandrag 2

1 Inledning – Sorkar, töser och kräk 5

1.1 Syfte 5

1.2 Forskningsöversikt 6

2 Metod och material 7

2.1 Informanter 8

2.2 Datainsamling 11

2.3 Analys 12

3 Resultat: inställning till dialektbruk och attityder till dialekt 12

3.1 Bruket av dialekten 12

3.2 Attityden till dialekten 16

4 Diskussion 26

5 Avslutning 29

Litteraturförteckning 31

Bilagor

Bilaga 1 Enkät 32

Tabell- och figuröversikt

- Tabell 1** Beskrivning av informanterna efter härkomst. 8
- Tabell 2** Procentuell fördelning av svaren på fråga 7 ”Hur viktigt är det för dig att bo kvar på Gotland?”. Resultat från undersökningarna 2007, 1981 och 2002. Informanter uppdelade på kön och härkomst. 10
- Tabell 3** Några dialektord: ställning bland gotländska ungdomar idag. Resultaten utgår från fråga 10 i enkäten och är uppdelade i totalt, kön och härkomst. Orden redovisas efter fallande bruklighet. 15
- Tabell 4** Procentuell fördelning av svaren på fråga 11 ”Anser du att Visbybor talar annorlunda än personer som kommer från gotländska landsbygden?”. Resultat från undersökningarna 2007 och 1981. Informanter uppdelade på kön och härkomst. 16
- Tabell 5** Procentuell fördelning av svaren på fråga 12 ”Anser du att Visbybor talar annorlunda än personer som kommer från gotländska landsbygden?”. Resultat från undersökningarna 2007 och 1981. Informanter uppdelade på kön. 17
- Tabell 6** Procentuell fördelning av svaren på fråga 13. Resultat från undersökningarna 2007 och 1981. Informanter uppdelade på kön och härkomst. 18
- Tabell 7** Procentuell fördelning av svaren på fråga 14 ”Anser du att bruket av dialekt bör uppmuntras eller motarbetas?”. Resultat från undersökningarna 2007, 1981 och 2002. Informanter uppdelade på kön och härkomst. 20
- Tabell 8** Procentuell fördelning av svaren på fråga 15a ”Finns det tillfällen när det inte är ’fint’ att tala dialekt?”. Resultat från undersökningarna 2007, 1981 och 2002. Informanter uppdelade på kön. 21
- Tabell 9** Procentuell fördelning av svaren på fråga 17a ”Har du en känsla av att det i vissa sammanhang inte passar sig för en gotlänning att tala rikssvenska?”. Resultat från undersökningarna 2007, 1981 och 2002. Informanter uppdelade på kön. 22
- Figur 1** Semantisk differential som jämför attityden till gotländska och fastländska. 1981 och 2007 års resultat. 24
- Figur 2** Pojkars och flickors attityder till fastländska och gotländska idag. 2007 års resultat. 25

1 Inledning – Sorkar, töser och kräk

Jag har sedan barnsben funnit att gotländskan är en fascinerande dialekt. Min mormor är född och uppvuxen på Gotland och hon brukade alltid säga konstiga ord som *sork*, *tös* och *kräk* till mig, mina syskon och våra gosedjur när vi var små. I början tyckte jag att det var konstigt. Min bror var ingen sork, jag var ingen tös och mitt söta gosedjur var absolut inget kräk.

När jag blev äldre och mer intresserad av dialekter ansåg jag fortfarande att gotländskan var en speciell dialekt. I Bengt Pamps bok *Svenska dialekter* (1978:76) står det att det mest påfallande i den gotländska vokalismen är diftongerna, både de gamla och de nya. En anledning till att Gotland har en så speciell dialekt är att det är en ö som tidigare varit ganska isolerad, en annan anledning kan vara Gotlands dramatiska historia. Det har gjort så att det tidigare fanns ett eget språk på ön. I Elias Wesséns bok *Våra folkmål* (1969:48) står det att läsa följande: "Forngutniskan, som är moderspråket för den nutida gotländskan, visade redan stora avvikelser från fornsvenskan och bör räknas som ett självständigt nordiskt fornspråk, sidoordnat med fornsvenskan." Gutamålet är det språk som förut talades av Gotlands invånare, gutarna. *Guta mal* betyder just gutarnas språk på forngutniska. Wessén påpekar att gotländskan har många likheter med de östsvenska målen. Gutamålet hade även lånord från både danskan och tyskan som var Hansans språk. Exempel på lånord är *saktens* 'nog, visst' från danskan och *maine* 'mena' från medellågtyskans 'meinen' eller 'menen' (Pamp 1978:76). Det ålderdomligaste språket finns på Fårö.

1.1 Syfte

Den här uppsatsen har två olika syften. Jag vill först och främst undersöka bruket av dialekt och attityder till dialekt. Vad tycker dagens ungdomar om gotländskan? Talar de liksom min mormor om sorkar eller har dagens gotländska andra kännetecken?

När jag insåg att jag ville skriva om den specifika dialekten upptäckte jag en FUMS-rapport som heter "Vi har inte lust att prata nån jäkla rikssvenska!". Eftersom den är skriven 1981 tänkte jag att det skulle vara intressant att undersöka om det har skett en förändring hos gotländska ungdomar sedan den skrevs.

1.2 Forskningsöversikt

Eckert & McConnell-Ginet (2003) redogör för en etnografisk studie (publicerad 1963) av William Labov som han utfört på Martha's Vineyard, en ö som ligger vid Massachusetts kust. Det är en avskild ö vars befolkning i flera generationer varit fiskare och det är även en semesterort. Förutom det är ön känd för sin speciella betoning (accent) av diftongen /ay/ och /aw/. Det gör att ord som 'fight' och 'about' uttalas mer som *foit* och *a-boat*. Enligt Eckert & McConnell-Ginet (2003) kom William Labov fram till att uttalet av diftongen /ay/ spelade en stor roll i den sociala förändringen (social change). På ön blev det en kamp mellan det lokala språket som fanns i detta samhälle och det globala som fanns på fastlandet. En del invånare ville ha kvar det gamla medan vissa ville ha det nya. Hos de unga fann Labov att de som identifierade sig själva mest med den lokala traditionen hade mest utpräglad dialekt, t.ex. i uttalet av /ay/. Det gjorde att det på ön blev en kamp i varje yttrande mellan det globala och det lokala (se Eckert & McConnell-Ginet, 2003:274). Mellan Gotland och Martha's Vineyard finns det likheter i så måtto att de båda är öar och att språket är en viktig del av identiteten.

Utgångspunkt för min uppsats är framför allt FUMS-rapporten "Vi har inte lust att tala nån jäkla rikssvenska!" av Olle Hammermo, Siv Strömquist och Richard Molin från 1981. Syftet med deras rapport om gymnasieskolan var att kartlägga dialekternas ställning på Gotland och den gjordes parallellt med en annan undersökning av gotländskans ställning i mer officiella sammanhang. I rapporten redovisar de resultaten av en enkät som de delat ut till elever som då gick i första ring på gymnasiet på Säveskolan i Visby. Sammanlagt fick de in 441 svar av 570 utdelade enkäter. I rapporten blir resultatet att de gotländska ungdomarna har en stark känsla för det lokala språket. Vissa av författarnas enkätfrågor berör huruvida dialekten har en stark ställning i skolan eller ej men det är inte något som jag kommer att prioritera i min uppsats.

Jessica Jonsson skrev på vårterminen 2002 en uppsats på 5 poäng som heter "En undersökning av ungdomars attityder till sin egen och andra dialekter. En jämförelse mellan gotländska och sörmländska ungdomar". Hon skrev den på Institutionen för Humaniora vid Mälardalens Högskola. Den uppsatsen bygger på en enkätundersökning av gymnasieungdomar i Visby och Eskilstuna. Många av enkätfrågorna är hämtade ur den nämnda FUMS-rapporten (1981). I uppsatsen kommer Jonsson fram till att de gotländska ungdomarna är mer stolta över sin dialekt än vad de sörmländska ungdomarna är och de skattar sin egen dialekt högst av alla dialekter i Sverige. De gotländska ungdomarna anser inte

heller att de ska förändra sitt språk medan ungdomarna från Eskilstuna har en neutral hållning till dialekter och i större utsträckning tycker att det ibland kan vara opassande att tala dialekt.

Andra verk som före eller efter använt samma frågor som tas upp i FUMS-rapporten är:

Mats Thelander, 1979: Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. Del 2: Teoretiska utgångspunkter och analys på språkartsnivå. Avhandlingen tillkom inom projektet Språk, roll och sociala relationer, en studie av den språksociala variationen i Burträsk, Västerbottens län. Syftet med det projektet var att undersöka hur människor i ett mindre samhälle i dialektal miljö använder sig av den gamla dialekten och rikssvenskan i olika talsituationer. I undersökningen samlades data in genom både inspelningar och enkäter.

Sven O. Hultgren, 1983: Skola i dialektal miljö. Språkanvändning och språkliga attityder i övre Dalarna. De platser i övre Dalarna som han undersöker är Mora, Malung och Älvdalen. Syftet är att kartlägga dialektens respektive standardspråkets fördelning på olika sociala situationer och att undersöka vad de båda språkarterna följer för språkliga normer och vilka attityder de väcker. Det som Hultgren är mest intresserad av är dialekten i skolan.

Margareta Källskog, 1990: Attityd, interferens, genitivsyntax. Studier i nutida överkalixmål. Källskogs arbete handlar om överkalixmål och dess förutsättningar i områden där det talas. I den första delstudien diskuteras överkalixbornas attityd till dialekten och dialektens nuvarande ställning utifrån en enkätundersökning. Den andra delstudien handlar om interferenser från de kringliggande språken samiska och finska. I den tredje delstudien redovisas hur genitivbegreppet uttrycks i överkalixmålet utifrån en individuell informants interferens.

De här tre verken visar undersökningar som gjorts i norra Sverige. Bland annat av den anledningen vill jag koncentrera mig på gotländskan och jämföra med de andra två undersökningarna från Gotland för att se vad som har hänt sedan de gjordes.

2 Material och metod

I det här kapitlet kommer jag att gå igenom de tre delkapitelen Informanter, Datainsamling och slutligen Analys.

2.1 Informanter

Informanterna kom jag i kontakt med genom en lärare på Richard Steffengymnasiet i Visby. Sammanlagt blev det två klasser som gick första året på samhällsprogrammet, totalt 58 informanter, 31 pojkar och 27 flickor. Att det blev just elever som går samhällsprogrammet beror bland annat på att de är många i varje klass och att läraren som jag kom i kontakt med var ansvarig för en sådan klass. En ytterligare anledning är att den gruppen, elever som går en 3-årig teoretisk linje, är jämförbar med samma grupp från undersökningen 1981. Anledningen till att jag valt informanter som går första året på gymnasiet är att en del av dem ganska nyligen kan ha flyttat till Visby och då fortfarande har kvar sin dialekt. Det blir ett intressant möte mellan stad och landsbygd (jfr Hammermo, Strömquist & Molin 1981:6).

I tabell 1 ges en översiktlig redovisning av informanterna i den här undersökningen.¹

Tabell 1. Beskrivning av informanterna efter härkomst.

	Flickor		Pojkar		Totalt	
	N	%	N	%	N	%
Visby (V)	12	44,4	23,5	78,3	35,5	62,3
Övriga Gotland (G)	12	44,4	3,5	11,7	15,5	27,2
Fastlandet (F&U)	3	11,1	1	3,3	4	7,0
Utlandet (F&U)	0	0,0	2	6,7	2	3,5
Totalt	27	99,9	30	100	57	100

Informanterna är uppväxta på olika platser på Gotland och även utanför Gotland. Eftersom det inte finns så många gymnasieskolor på landsbygden är det många som får flytta eller åka in till Visby. Därför kan härkomstort vara med som en intressant variabel när resultaten presenteras. Det är flest informanter som är ifrån Visby och det gäller i synnerhet pojkarna.

I undersökningen från 1981 ställdes mer detaljerade frågor i stället för ”Varifrån kommer du?”. Frågor som ställts i den rapporten är: ”Var ligger den skola där du gick på lågstadiet?” (samma fråga med alternativen mellanstadiet och högstadiet), ”Åkte du skolskjuts på lågstadiet?” (samma fråga med alternativen mellanstadiet och högstadiet), ”Var bor du under terminstid?” och ”Hur bor du under terminstid?”. När jag jämför elevernas härkomstort 1981

¹ Att det anges en halv person från Visby och Övriga Gotland beror på att en pojke i informantgruppen kryssade i båda platserna i enkäten. En annan pojke har inte uppgivit var han kommer ifrån.

och 2007 har jag ställt svaren på min fråga "Var kommer du ifrån?" mot den tidigare undersökningens fråga om i vilken skola informanterna gick på högstadiet. De som gick i skola i Visby på högstadiet var 44,8 % av informanterna. De som hade skolskjuts på högstadiet var 44,6 % och av det drar man slutsatsen att de som åker skolskjuts är de som har mest koppling till landsbygden. Jonsson har inte heller någon direkt fråga om varifrån eleverna kommer utan hon utgår från uppgiften om varifrån föräldrarna kommer.

En annan intressant variabel är kön. Eftersom det i min undersökning var väldigt jämt mellan flickor och pojkar går det att göra en bra jämförelse dem emellan. I undersökningen 1981 var könsfördelning 57,1 % flickor och 42,9 % pojkar (i mitt material 46,6 % flickor och 53,4 % pojkar). I Jonssons undersökning (2002) deltog sammanlagt 37 informanter. Av dem var 68 % flickor och 32 % pojkar.

Huruvida informanterna har föräldrar från Gotland eller inte är en faktor som kan återspeglas i resultatet. I min undersökning uppger 46,6 % av informanterna att båda deras föräldrar kommer ifrån Gotland, 36,2 % har en förälder från Gotland medan endast 17,2 % av informanterna inte har någon förälder alls från ön. Det betyder att majoriteten har åtminstone en förälder från ön. I undersökningen från 1981 hade 61,7 % två gotländska föräldrar, 23,4 % hade en gotländsk förälder och 15,0 % hade ingen gotländsk förälder. Av Jonssons informanter hade 62 % två gotländska föräldrar, 25 % en förälder från Gotland och 13 % ingen förälder från ön.

En skillnad mellan informanterna i min undersökning och de tidigare undersökningarna är att jag bara har en informantgrupp, dvs. samhällsprogrammet. I de tidigare undersökningarna har informanter hämtats från både teoretiska och praktiska program. I FUMS-rapporten förekommer tre olika informantgrupper: 2-årig praktisk, 2-årig teoretisk och 3-årig teoretisk. Nuförtiden finns det bara treåriga linjer varför den här uppdelningen inte längre är relevant. Eftersom jag använder mig av informanter som går 3-årig teoretisk linje kan jag jämföra mina resultat med treårig teoretisk linje 1981. Jonsson tog ingen hänsyn till vilken årskurs informanterna gick i men de kom ifrån både en teoretisk och en praktisk klass. I undersökningen 1981 laborerar de också med ytterligare en variabel som utgår ifrån sociala skillnader: socialgrupp 1, 2A, 2B och 3.

I tabell 2 ges ytterligare upplysningar om informanterna. Här redovisas hur många av dem som uppgett att de vill stanna kvar på Gotland respektive hur många som vill flytta från ön. Det här resultatet är viktigt för resten av undersökningen eftersom det med stor sannolikhet påverkar bruket av och inställningen till dialekten om informanterna vill flytta ifrån Gotland (jfr Labovs studie från Martha's Vineyard ovan).

Tabell 2. Procentuell fördelning av svaren på fråga 7 ”Hur viktigt är det för dig att bo kvar på Gotland?”. Resultat från undersökningarna 2007, 1981 och 2002. Informanter uppdelade på kön och härkomst. Inom parentes anges avvikelser från 2007 års totalvärden uttryckta i procentenheter.

Resultaten i tabell 2 visar att majoriteten av informanterna år 2007 vill flytta ifrån Gotland.

Undersökning	Vill under inga omständigheter flytta från Gotland		Vill helst inte flytta från Gotland		Vill helst flytta från Gotland		Vill till varje pris flytta från Gotland	
	%	diff	%	diff	%	diff	%	diff
2007 års								
Totalt	0,0		28,1		57,9		14,0	
Kön								
– Flickor	0,0	(0,0)	37,0	(+ 8,9)	48,1	(– 9,8)	14,8	(+ 0,8)
– Pojkar	0,0	(0,0)	20,0	(– 8,1)	66,7	(+ 8,8)	13,3	(– 0,7)
Härkomst								
– Visby	0,0	(0,0)	19,7	(– 8,4)	56,3	(– 0,6)	22,5	(+ 8,5)
– Övriga Gotland	0,0	(0,0)	51,7	(+ 23,6)	48,3	(– 9,6)	0,0	(– 14,0)
– Fast- & Utland	0,0	(0,0)	16,7	(– 11,4)	83,3	(+ 25,4)	0,0	(– 14,0)
1981 års								
Totalt	18,2	(+ 18,2)	68,8	(+ 40,7)			13,0	(– 58,9)
3-årig teor. linje	9,5	(+ 9,5)	72,3	(+ 44,2)			18,3	(– 53,6)
2002 års								
Totalt	9	(+ 9,0)	62	(+ 33,9)	20	(– 37,9)	9	(– 5,0)

Pojkarna är de som helst vill flytta ifrån ön. Det är 28,1 % av informanterna som helst inte vill flytta ifrån ön men det finns ingen som absolut inte kan tänka sig att flytta därifrån. Däremot är det 14 % av eleverna som vill flytta till varje pris.

De som kommer ifrån övriga Gotland är mest benägna att vilja stanna kvar på Gotland. De från Visby vill i större utsträckning bort från Gotland och de får medhåll av dem som är födda på fastlandet eller utomlands. En del av informanterna vill bort från Gotland till varje pris, och det gäller då både flickor och pojkar som kommer ifrån Visby.

Vid en jämförelse med de äldre undersökningarna visar det sig att det finns en markant skillnad. Inom parentes i tabellen anges avvikelserna från mina totalvärden 2007. Både undersökningen från 1981 och 2002 visar att de flesta vill stanna kvar på Gotland (se tabell 2). Tendensen att ungdomar vill flytta ifrån Gotland börjar kunna skönjas i undersökningen från 2002. I båda undersökningarna förekommer det elever som inte kan tänka sig att flytta därifrån, något som saknas i min undersökning. I undersökningen från 1981 redovisas den här frågan både i totalt antal och beroende på vilken linje eleverna går. Den linje som närmast motsvarar den som informanterna i min undersökning går är den 3-åriga teoretiska linjen. Av

just dessa informanter i undersökningen från 1981 är det ungefär en femtedel som vill flytta medan fyra femtedelar vill stanna kvar. Det kan dock noteras att det bland informanter som läser 3-årig teoretisk linje är fler som vill flytta än i den totala gruppen.

I de tidigare undersökningarna följs frågan om hur viktigt det är att bo kvar på Gotland upp med en följdfråga. Den handlar om vad eleverna vill göra efter att de tagit studenten. Vad de vill göra efter studenten kan hänga samman med huruvida de vill stanna eller flytta. Vanligaste svaret på frågan är börja arbeta och börja på högskola.

Förut fanns det ingen självständig högskola på Gotland så då var människor tvungna att flytta om de skulle studera vidare. Högskolan på Gotland etablerades 1998 och innan dess hade det funnits vissa utlokaliserade högskoleutbildningar på ön sedan slutet av 1970-talet. År 2005 hade Högskolan på Gotland 5127 registrerade studenter (se högskolans hemsida). Jag har i min enkät inte ställt någon fråga om vad informanterna tänker göra efter studenten.

2.2 Datainsamling

Enkäterna delades ut till de 58 informanterna under lektionstid och eleverna fyllde i enkäten under 10 till 20 minuter. Därefter samlades enkäten in igen.

Enkäten (se bilaga 1) utformades utifrån mina två syften, att studera bruk av och attityder till dialekt. Som underlag för min enkät använde jag framför allt FUMS-rapporten från 1981. Jag har även gjort jämförelser med de verk som jag tar upp i min forskningsöversikt (1.2) för att se hur gemensamma frågor besvarades i dessa arbeten. I FUMS-rapporten finns 38 frågor och jag har valt 15 av dem. Fråga 4, 9b och 10 har jag lagt dit på egen hand medan fråga 16 och 18 är hämtade ifrån Thelanders Burträskundersökning (1979).

Fråga 10 som går ut på att informanterna ska kryssa i om de känner till ett dialektord eller inte har jag efter visst samråd² konstruerat på egen hand. Orden som är med i frågan kommer från Gutamålsgilletts hemsida på Internet (<http://www.gutamal.org/htmlgraj/ordlista.htm>). Jag har försökt välja ord av rätt olika karaktär för att ge resultaten en större bredd.

² Jag har fått hjälp av Kristina Hagren på Institutet för språk och folkminnen.

2.3 Analys

När enkätsvaren skulle analyseras tog jag hjälp av de tidigare undersökningarna; främst utgick jag ifrån FUMS-rapporten (1981). Frågorna som besvarades med kryss var enkla att sammanställa eftersom det då räckte med att beräkna markeringarnas relativa fördelning på de olika svarsalternativen. De öppna frågorna var däremot lite krångligare. Där har jag försökt att hitta gemensamma nämnare i svaren och redovisa dessa. Två frågor som kräver speciell teknik är fråga 10 och fråga 19. De redovisningarna presenteras bland resultaten i kapitel 3.

3 Resultat: inställning till dialektbruk och attityder till dialekt

Här nedan följer resultaten av min undersökning i två huvudkategorier: **Bruk** och **Attityd**.

I resultatdelen kommer jag att benämna de olika undersökningarna på det här viset:

Undersökning 2007 – Min undersökning

Undersökning 1981 – FUMS-rapport

Undersökning 2002 – Jessica Jonssons uppsats

3.1 Bruket av dialekten

Det här avsnittet behandlar framför allt dialekten i sig. Vad talar gotlänningar när de inte talar dialekt, vad kallar de dialekterna på Gotland och vad anser gotlänningarna själva att de talar? Sista frågan i avsnittet går ut på att informanterna ska redovisa om de använder eller känner till ett urval dialektord. Den frågan är med eftersom jag även vill veta om det finns några genuina gutamålsord i informanternas ordförråd.

Vad talar gotlänningar när de inte talar dialekt?

Syftet med den här frågan var att se vad informanterna hade för uppfattning om vad gotlänningar talar när de inte talar dialekt. I undersökningen från 1981 var det *rikssvenska* och *fastländska* som var de alternativ som fick flest svar. I min undersökning är det *rikssvenska*, precis som i den tidigare undersökningen, men här var alternativet med näst flest svar *stockholmska*, vid ett tillfälle benämnt som ”dålig stockholmska”. I min undersökning förekommer *rikssvenska* 29 gånger bland svaren och *stockholmska* förekommer 13 gånger. Andra exempel som nämns är *svenska*, *fastländska*, *utan dialekt*, *blandning av dialekter* och *ingen speciell dialekt*. En informant svarade ”Ingen aning man pratar alltid dialekt”. I undersökningen från 1981 nämns exempel som *vanlig svenska*, *Radio och TV-svenska*, *tillgjord fastländska*, *stockholmska*, *Visbygotländska* och *vanlig gotländska*.

Den här frågan visar att *stockholmska* har gått om *fastländska* som beteckning för den språkart som används när det inte handlar om gotländsk dialekt.

Vad kallas dialekten/dialekterna på Gotland och vad tycker du är speciellt för dem?

Fråga 9a handlade om att informanterna skulle svara på vilken/vilka dialekter de ansåg fanns på Gotland och vad som var speciellt för dem. Den beteckning som förekom flest gånger i informanternas svar var *gutamål*. Det förekom 42 gånger sammanlagt, varav 22 gånger ensamt. Beteckningen *gotländska* förekom 29 gånger sammanlagt, varav 9 gånger ensamt. Andra exempel på dialekter som uppges på Gotland var: *Fårösmål*, *Sudamål*, *Visbymål* och *Visby light variant*.

De vanligaste svaren 1981 var *gutamål* och *gotländska* precis som i min undersökning. Andra exempel från uppsatsen 1981 är: *Fårösmål*, *Laumål*, *Närmål*, *Sudermål* och *Visbymål*.

Jämförs den här frågan i de olika undersökningarna finner man att det 1981 gavs exempel på dialekter som ungdomarna inte tänker på idag. En informant i min undersökning svarade *Sudamål* (antagligen samma som *Sudermål* i den gamla undersökningen) och även svaret *Fårösmål* gavs. Men däremot har *Laumål* och *Närmål* fallit bort i min undersökning. Ett nytt begrepp är *Visby light varianten* som antagligen är som *Visbymål* men inte lika dialektalt utan mer åt det rikssvenska hållet.

Vad tycker du är speciellt för dem?

Gutamål är enligt informanterna ett eget språk som inte är likt någon annan dialekt. Däremot är det besläktat med tyskan och låter lite som danska. Det är något som nästan ingen pratar längre och det är svårt att förstå ifall någon skulle tala det. För informanterna låter gutamål gammalt, konstigt, fult, brutalt, ointelligent, lantligt och krångligt å ena sidan medan en del å andra sidan menar att det låter ”ballt” och charmigt med alla namn och egendomliga uttal. En informant anser att det är roligt och kul att de från södra Gotland fortfarande talar så.

Informanterna anser att gotländskan är en dialekt som är grötig, ful, flummig, grov men även fin. Det som kännetecknar gotländskan uppges vara att den har betoning på andra bokstäver som exempelvis *R*, att den har långa *e* och att *a* byts mot *e* på slutet av ord. Enligt en informant är gotländska något som mest talas på landet.

Vad anser du dig tala?

De beteckningar som förekommer frekventast i informanternas svar är olika typer av *rikssvenska* (i det begreppet medräknat *stockholmska*, *fastländska* & *svenska*) och *gotländska* (även *Visbymål*). De olika varianterna av rikssvenska förekommer i 39 svar och gotländskan förekommer i 32 svar. Det är vanligt att informanterna svarar att de använder både och. En informant skrev till och med ”Gotlandsrikssvenska”. Två informanter svarade att de talar utan dialekt. Anledningen till att jag räknat svar i just rikssvenska och gotländska beror på att det är vanligt att dela upp språket i dialekt och standardspråk där gotländska fortfarande är en dialekt och stockholmska exempelvis mer likt standardspråket. De fyra olika nivåerna är genuin dialekt (exempelvis gutamål), utjämnad dialekt, regionalt standardspråk och neutralt standardspråk (Andersson 1985:62).

Användning och kännedom om dialektord

Fråga 10 bestod av en tabell med nio ord och elevernas uppgift var att fylla i om de använde orden själva, om de hade hört dem eller om de var okända. Svaren har kvantifierats så att informanterna fått 2 poäng om de själva använde ordet, 1 poäng om de har hört andra använda det och 0 poäng om ordet var okänt. Sedan lades allas poäng ihop och delades med det antal informanter som svarat på frågan. Denna medelpoäng visar ordets ställning och gör det möjligt att jämföra orden med varandra. Om värdet är ungefär 2 betyder det att det är många som använder ordet själva, är värdet runt 1 är det många som har hört ordet men inte använder det själva och om värdet är nära 0 är det okänt för majoriteten av informanter. Tabell 3 visar resultatet på frågan.

Tabell 3. Några dialektord: ställning bland gotländska ungdomar idag. Resultaten utgår från fråga 10 i enkäten och är uppdelade i totalt (T), kön (F och P) och härkomst (V, G och F&U, jfr tabell 1 ang. förkortningarna). Orden redovisas efter fallande bruklighet.

	Kön			Härkomst		
	T	F	P	V	G	F&U
<u>Dom</u> bor i Visby	1,879	1,815	1,935	1,930	1,774	1,833
<u>Sårk</u> i stället för <i>pojke</i>	1,034	1,037	1,032	1,056	1,00	1,00
<u>Di</u> bor i Visby	0,741	0,815	0,677	0,648	0,903	0,833
<u>Ladingen</u> i stället för <i>våren/vårtiden</i>	0,724	0,815	0,645	0,648	0,903	0,667
<u>Ban</u> i stället för <i>barn</i>	0,552	0,630	0,484	0,423	0,710	0,833
<u>Däm</u> bor i Visby	0,534	0,593	0,484	0,507	0,516	0,667
<u>Äntligen</u> i st. för <i>väldigt</i> ("äntlien gutt" = <i>väldigt gott</i>)	0,298	0,269	0,323	0,211	0,290	0,667
<u>Päiku</u> i stället för <i>flicka</i>	0,293	0,259	0,323	0,268	0,355	0,333
<u>Raubär</u> i stället för <i>smultron</i>	0,293	0,296	0,290	0,254	0,323	0,500

Den här tabellen visar att det allmänna talspråksdraget *dom* är vanligast bland de gotländska ungdomarna. Det är mer vanligt bland Visbybor och pojkar. Det andra ordet som får ett värde på över 1 är det gotländska ordet *sårk* som alla informanter antingen har hört eller använder själva. Det är två informanter som svarar att det använder *sårk*, i alla fall ibland.

De ord som är väldigt sällsynta utifrån informanternas perspektiv är *raubär* (smultron), *päiku* (flicka) och *äntligen* (väldigt). Att flickor har hört fler ord är pojkar kan bero på att fler av dem kommer ifrån övriga Gotland och det visar sig i tabellen att de från övriga Gotland känner till flest ord. Ett intressant resultat är att fler flickor anser sig känna till ordet *sårk* och fler pojkar ordet *päiku*.

De partier som är mindre pålitliga i tabellen är kolumnen längst till höger med Fastlandet & Utlandet och värdena för ordet *di*. Det beror på att det från fastlandet och utlandet kommer så få informanter att resultatet inte blir jämförbart med de andra. Att uppgifterna om ordet *di* är mindre pålitliga beror på att *di* tydligen kan betyda både dom och du (se fråga 16: *di* 'du'). Därför är det svårt att avgöra vilken av betydelserna som informanterna uppfattat. I Svenska provinsialismer (Bergman, 1971) står det på sidan 25 att normalformen av det personliga pronomenet i 3 pers. pl. för Gotland och Visby på den tiden var *däm*. Det stämmer inte längre eftersom den vanligaste formen enligt min undersökning är *dom*.

3.2 Attityder till dialekten

Det här avsnittet fokuserar attityder. Det handlar bland annat om attityden till bruk av dialekten och om skillnader i attityderna till gotländska och fastländska.

Anser du att Visbybor talar annorlunda än personer som kommer från gotländska landsbygden?

Tabell 4 tyder på att majoriteten av informanterna 2007 anser att det finns en skillnad i sättet att tala mellan dem som bor på landsbygden och dem som bor i Visby. Pojkarna menar i något högre grad att det finns en skillnad.

Tabell 4. Procentuell fördelning av svaren på fråga 11 ”Anser du att Visbybor talar annorlunda än personer som kommer från gotländska landsbygden?”. Resultat från undersökningarna 2007 och 1981. Informanter uppdelade på kön och härkomst. Inom parentes anges avvikelser från 2007 års totalvärden uttryckta i procentenheter.

Undersökning	Ja %	diff	Nej %	diff
2007 års				
Totalt	89,7		10,3	
Kön				
– Flickor	85,2	(– 4,5)	14,8	(+ 4,5)
– Pojkar	93,5	(+ 3,8)	6,5	(– 3,8)
Härkomst				
– Visby	94,4	(+ 4,7)	5,6	(– 4,7)
– Landsbygd	80,6	(– 9,1)	19,4	(+ 9,1)
1981 års				
Härkomst				
– Visby	93,8	(+ 4,1)	6,2	(– 4,1)
– Landsbygd	80,6	(– 9,1)	19,4	(+ 9,1)

Av tabell 4 framgår att resultaten nästan är identiska mellan undersökningen från 1981 och 2007. I båda fallen anser eleverna från Visby i större utsträckning att det är skillnad på hur människor talar i staden jämfört med hur de talar på landsbygden. Definitionen av Visbybor respektive de som bor på landet skiljer de båda undersökningarna åt. I undersökningen från 1981 utgick man ifrån vilka som har gått på högstadieskolor belägna på olika platser medan informanterna i undersökningen från 2007 själva har fått svara på varifrån de kommer och grupperats efter dessa svar.

Det här svaret kan kopplas ihop med fråga 9a och 9b där en del informanter har svarat Visbymål och ”Visby light variant” för att särskilja hur folk talar i Visby i jämförelse med den allmänna gotländskan.

Använder dina föräldrar mer dialekt när de talar med varandra än när de talar med dig?

Det här är fråga 12 i enkäten och syftet med den är att ta reda på om det finns någon skillnad i hur föräldrar talar med varandra respektive hur de talar med sina barn.

Tabell 5. Procentuell fördelning av svaren på fråga 12 ”Anser du att Visbybor talar annorlunda än personer som kommer från gotländska landsbygden?”. Resultat från undersökningarna 2007 och 1981. Informanter uppdelade på kön. Inom parentes anges avvikelser från 2007 års totalvärden uttryckta i procentenheter.

Undersökning	Ja		Nej		Vet ej		Föräldrarna är ej dialekttalande	
	%	diff	%	diff	%	diff	%	diff
2007 års								
Totalt	1,7		55,2		12,1		31,0	
Kön								
– Flickor	0,0	(– 1,7)	63,0	(+ 8,2)	14,8	(+ 2,7)	22,2	(– 9,8)
– Pojkar	3,2	(+ 1,5)	48,4	(– 6,8)	9,7	(– 2,4)	38,7	(+ 7,7)
1981 års								
Totalt	2,8	(+ 1,1)	82,4	(+ 27,2)	4,9	(– 7,2)	9,9	(– 21,1)
Kön								
– Flickor	3,7	(+ 2,0)	83,7	(+ 28,5)	4,5	(– 7,6)	8,1	(– 22,9)
– Pojkar	1,6	(– 0,1)	80,8	(+ 25,4)	5,4	(– 6,5)	12,3	(– 18,7)

Tabell 5 visar att det fortfarande inte är så att föräldrarna talar mer dialekt med varandra än de talar med sina barn. År 2007 däremot är det fler som svarar ”vet ej” och att föräldrarna inte är dialekttalande.

Beskrivning av det egna språkbruket

Den här frågan, fråga 13, påminner om fråga 9b där informanterna skulle svara på vad de själva ansåg sig tala efter att de förklarat vilka dialekter som enligt deras uppfattning finns på Gotland. Skillnaden mellan fråga 9b och den här frågan är att den förra var öppen medan den här har bestämda svarsalternativ. Här nedan presenteras frågans fem olika alternativ.

1. Jag talar alltid gotländska oavsett vem jag pratar med eller vad jag pratar om.
2. Jag talar alltid gotländska i vissa sammanhang och rikssvenska i andra men jag försöker alltid hålla isär dialekten och riksspråket.
3. Mitt talspråk är alltid en blandning av gotländska och rikssvenska. I vissa situationer blir det dialektala inslaget mer framträdande medan i andra situationer det rikssvenska inslaget dominerar.
4. Jag håller inte alls isär gotländska och rikssvenska utan talar för det mesta en likartad blandning av bägge.
5. Jag talar alltid rikssvenska (kanske med ett gotländskt tonfall), oavsett vem jag pratar med eller vad jag pratar om.

Tabell 6 visar att majoriteten av informanterna idag uppger sig tala rikssvenska (möjligen med gotländskt tonfall). Av pojkarna har mer än hälften av alla informanter svarat så. En anledning till det kan vara att majoriteten av dem är från Visby. Bland flickorna är det vanligaste svaret att de har ett talspråk som är en blandning av gotländska och rikssvenska.

Tabell 6. Procentuell fördelning av svaren på fråga 13. Resultat från undersökningarna 2007 och 1981. Informanter uppdelade på kön och härkomst. Inom parentes anges avvikelser från 2007 års totalvärden uttryckta i procentenheter.

Undersökning	Alternativ 1		Alternativ 2		Alternativ 3		Alternativ 4		Alternativ 5	
	%	diff	%	diff	%	diff	%	diff	%	diff
2007 års										
Totalt	8,8		4,4		30,1		13,5		43,3	
Kön										
– Flickor	15,4	(+ 6,6)	5,8	(+ 1,4)	35,3	(+ 5,2)	16,0	(+ 2,5)	27,6	(– 15,7)
– Pojkar	3,2	(– 5,6)	3,2	(– 1,2)	25,8	(– 4,3)	11,3	(– 2,2)	56,5	(+ 13,2)
Härkomst										
– Visby	7,0	(– 1,8)	2,8	(– 1,6)	28,2	(– 1,9)	8,5	(– 5,0)	53,5	(+ 10,2)
– Övriga	16,1	(+ 7,3)	9,7	(+ 5,3)	33,3	(+ 3,2)	20,4	(+ 6,9)	20,4	(– 22,9)
Gotland										
– Fast- & Utland	0,0	(– 8,8)	0,0	(– 4,4)	40,0	(+ 26,5)	40,0	(+ 26,5)	20,0	(– 23,3)
1981 års										
Totalt	34,2	(+ 25,4)	13,6	(+ 9,2)	23,9	(– 6,2)	18,8	(+ 5,3)	14,5	(– 28,8)
Kön										
– Flickor	40,7	(+ 31,9)	12,0	(+ 7,6)	21,5	(– 8,2)	12,2	(– 1,3)	13,8	(– 29,5)
– Pojkar	25,4	(+ 16,6)	16,0	(+ 11,6)	27,0	(– 3,1)	16,0	(+ 2,5)	15,5	(– 27,8)

En jämförelse mellan resultatet från 2007 med det från 1981 visar stora skillnader. Andelen som svarade att de alltid talar rikssvenska var väldigt liten 1981 jämfört med 2007 där den är oväntat hög. Det vanligaste svaret 1981 var att informanterna alltid talar gotländska och det är en siffra som 2007 sjunkit betydligt. Större andel av flickorna 2007 uppger att de talar rikssvenska än 1981 när de flesta flickor uppgav att de alltid talade gotländska. Av pojkarna är det betydligt fler 2007 som talar rikssvenska. Svartalernativ 2 visar även det en skillnad.

Likheten mellan undersökningarna är att flickorna i båda undersökningarna tenderar att tala mer gotländska medan pojkarna tenderar att tala mer rikssvenska. Alternativ 3 och 4 har fått ungefär lika många svar.

Tabell 6 visar att informanterna från Visby är de som i störst utsträckning anser att deras talspråk alltid är rikssvenska möjligen med ett gotländskt tonfall. Majoriteten av eleverna från övriga Gotland anser att deras talspråk är en blandning mellan gotländska och rikssvenska (alternativ 3 och 4) och hos de flesta situationsberoende.

Bör dialekt uppmuntras eller motverkas?

Den här frågan visar informanternas allmänna attityd till dialekter. Resultatet kan spegla informanternas syn på sin egen dialekt. De får välja mellan följande fem alternativ:

1. Man bör uppmuntra folk att tala dialekt i alla sammanhang.
2. Man bör uppmuntra folk att tala dialekt i vissa sammanhang.
3. Man bör vare sig uppmuntra eller avråda dem från att tala dialekt.
4. Man bör avråda folk från att tala dialekt i vissa sammanhang.
5. Man bör avråda folk från att tala dialekt i alla sammanhang.

Tabell 7 visar att majoriteten av informanterna 2007 anser att dialekt varken bör uppmuntras eller motarbetas. Anledningen till det är att de menar att alla får göra som de själva vill. Om en person vill ha dialekt så ska han självklart få ha det och samma sak om det vore motsatt situation. Förutom dem som har en neutral inställning till bruket av dialekter är det fler som anser att man ska uppmuntra folk att tala dialekt än att man ska motarbeta det. Mellan flickorna och pojkarna finns det en skillnad i det att några pojkar har svarat att bruket av dialekter ska motarbetas medan ingen flicka har svarat det. Det visar på en tendens där flickor är lite positivare till bruket av dialekter än pojkar.

Tabell 7. Procentuell fördelning av svaren på fråga 14 ”Anser du att bruket av dialekt bör uppmuntras eller motarbetas?”. Resultat från undersökningarna 2007, 1981 och 2002. Informanter uppdelade på kön och härkomst. Inom parentes anges avvikelser från 2007 års totalvärden uttryckta i procentenheter.

Undersökning	Alternativ 1		Alternativ 2		Alternativ 3		Alternativ 4		Alternativ 5	
	%	diff	%	diff	%	diff	%	diff	%	diff
2007 års										
Totalt	19,3		19,3		56,1		1,8		3,5	
Kön										
– Flickor	25,9	(+ 6,6)	11,1	(– 8,2)	63,0	(+ 5,9)	0,0	(– 1,8)	0,0	(– 3,5)
– Pojkar	13,3	(– 6,0)	26,7	(+ 7,4)	50,0	(– 6,1)	3,3	(+ 1,5)	6,7	(+ 3,2)
Härkomst										
– Visby	14,1	(– 5,2)	16,9	(– 2,4)	60,6	(+ 4,5)	2,8	(+ 1,0)	5,6	(+ 2,1)
– Övriga	41,4	(+ 22,1)	13,8	(– 5,5)	44,8	(– 11,3)	0,0	(– 1,8)	0,0	(– 3,5)
Gotland										
– Fast- & Utland	0,0	(– 19,3)	33,3	(+ 24,0)	66,7	(+ 10,6)	0,0	(– 1,8)	0,0	(– 3,5)
1981 års										
Totalt	42,7	(+ 23,4)	21,2	(+ 1,9)	31,1	(– 25,0)	4,5	(+ 2,7)	0,5	(– 3,0)
Kön										
– Flickor	41,3	(+ 22,0)	21,5	(+ 2,2)	33,9	(– 22,2)	3,3	(+ 1,5)	0,0	(– 3,5)
– Pojkar	44,5	(+ 25,2)	20,9	(+ 1,6)	27,4	(– 28,7)	6,0	(+ 4,2)	1,1	(– 2,4)
2002 års										
Totalt	46	(+ 26,7)	19	(– 0,3)	32	(– 24,1)	3	(+ 1,2)	0	(– 3,5)
Kön										
– Flickor	48	(+ 28,7)	16	(– 3,3)	32	(– 24,1)	4	(+ 2,2)	0	(– 3,5)
– Pojkar	42	(+ 22,7)	25	(+ 5,7)	33	(– 23,1)	0	(– 1,8)	0	(– 3,5)

Svaren på fråga 14, vilka redovisas i tabell 7, visar att de från Visby, fastlandet och utlandet har en neutral hållning till dialekter medan de från övriga Gotland är mer positiva och tycker att bruket av dialekter ska uppmuntras. Det är en väldigt tydlig skillnad där de från övriga Gotland verkar värna mer om dialekter.

I tidigare undersökningar var informanterna mer positiva till dialekter och de ansåg i större utsträckning att bruket av dialekter skulle uppmuntras. I jämförelsen mellan könen fanns det inga större skillnader. I undersökningen som gjordes 2002 är det ingen som har svarat att folk bör avrådas från att tala dialekt vid alla tillfällen medan det förekommer i undersökningen 2007 och även lite 1981.

Finns det tillfällen när det inte är ”fint” att tala dialekt?

Tabell 8 visar att majoriteten av mina informanter på fråga 15a i enkäten har svarat att de inte vet om det finns tillfällen när det inte är fint att tala dialekt. Av de resterande informanterna 2007 är det något fler som anser att det finns sådana tillfällen än att det inte gör det.

Tabell 8. Procentuell fördelning av svaren på fråga 15a "Finns det tillfällen när det inte är 'fint' att tala dialekt?". Resultat från undersökningarna 2007, 1981 och 2002. Informanter uppdelade på kön. Inom parentes anges avvikelser från 2007 års totalvärden uttryckta i procentenheter.

Undersökning	Nej, inga		Ja, vissa		Ja, många		Vet ej	
	%	diff	%	diff	%	diff	%	diff
2007 års								
Totalt	22,4		27,6		8,6		41,4	
Kön								
– Flickor	22,2	(– 0,2)	29,6	(+ 2,0)	7,4	(– 1,2)	40,7	(– 0,7)
– Pojkar	22,6	(+ 0,2)	25,8	(– 1,8)	9,7	(+ 1,1)	41,9	(+ 0,5)
1981 års								
Totalt	47,0	(+ 24,6)	28,6	(+ 1,0)	3,7	(– 4,9)	20,7	(– 20,7)
2002 års								
Totalt	51	(+ 28,6)	27	(– 0,6)	11	(+ 2,4)	11	(– 30,4)

Jämförs resultaten från 2007 med de tidigare undersökningarna framgår det att det var fler som ansåg att det inte fanns några tillfällen när det inte var fint att tala dialekt 1981 och 2002. Runt hälften av informanterna i undersökningarna från 1981 och 2002 anser att det är fint att tala dialekt i alla situationer.

Exempel på när det inte är "fint" att tala dialekt

De platser eller situationer som det inte är fint att tala dialekt på är enligt informanterna 2007: radio och tv, fina middagar på fina restauranger, exempelvis Nobelmiddagen, när man är i Stockholm och i formella situationer som offentliga möten, tal, sammanträden och liknande.

Anledningen till de här svaren är att det kan vara svårt att förstå vad en hallåa eller nyhetsuppläsare säger om den talar dialekt. Då kan frågan ha tolkats som att det inte är lämpligt att tala dialekt i de tillfällena. Det kan även vara så att man tas för att vara dum, oseriös eller töntig. Om en person talar gotländska på en fin restaurang kan dialekten kännas väldigt grov och lantig. En informant uttrycker det så här: "Vid fina middagar kanske man inte behöver skrika gotländska över hela bordet".

Kan du nämna några språkdrag som en gotlänning till varje pris bör undvika om han/hon vill tala rikssvenska?

Det vanligaste svaret på fråga 16, vad en gotlänning bör undvika om han/hon vill tala rikssvenska, är att de inte ska ha -e på slutet av ord som exempelvis *jobbe* i stället för 'jobba'. Andra saker som en gotlänning bör undvika i det specifika tillfället är att använda gotländska ord som exempelvis *sork* 'pojke', *di* 'du', *mi* 'mig', *skuf* 'baklucka', *släke* 'sjögräs', *naj* 'nej'

och *jo* 'ja'. En informant tycker att man ska ta bort "ej"-ljuden i de flesta orden. De anser att man helt enkelt ska öppna munnen och tala som saker skrivs. En ytterligare sak som enligt någon informant bör undvikas är avkortade meningar, *gå o hämt vatt'n i bytt'n!* 'gå och hämta vatten i skålen'.

Har du en känsla av att det i vissa sammanhang inte passar sig för en gotlänning att tala rikssvenska?

Det här var fråga 17a i enkäten. Tabell 9 visar att de ungdomar som 2007 har en åsikt i frågan anser att det inte finns några sammanhang där det inte passar sig att en gotlänning talar rikssvenska. Samma resultat visade sig i undersökningen 2002 medan undersökningen 1981 gav en jämn fördelning mellan de tre svarsalternativen. Skillnaden mellan pojkar och flickor visar att pojkar i högre grad anser att det finns tillfällen då det inte passar sig med rikssvenska. Majoriteten av pojkarna har ändå stannat för alternativet att det inte finns några sådana tillfällen medan majoriteten av flickor är osäkra.

Tabell 9. Procentuell fördelning av svaren på fråga 17a "Har du en känsla av att det i vissa sammanhang inte passar sig för en gotlänning att tala rikssvenska?". Resultat från undersökningarna 2007, 1981 och 2002. Informanter uppdelade på kön. Inom parentes anges avvikelser från 2007 års totalvärden uttryckta i procentenheter.

Undersökning	Ja		Nej		Vet ej	
	%	diff	%	diff	%	diff
2007 års						
Totalt	22,4		39,7		37,9	
Kön						
– Flickor	18,5	(– 3,9)	25,9	(– 13,8)	55,6	(+ 17,7)
– Pojkar	25,8	(+ 3,4)	51,6	(+ 11,9)	22,6	(– 15,3)
1981 års						
Totalt	33,9	(+ 11,5)	30,2	(– 9,5)	35,8	(– 2,1)
2002 års						
Totalt	38	(+ 15,6)	46	(+ 6,3)	16	(– 21,9)

Exempel på när det inte passar sig för en gotlänning att tala rikssvenska

De informanter som svarat ja på fråga 17a (jfr tabell 9) ombads i fråga 17b att ge exempel på situationer där det inte passar sig för en gotlänning att tala rikssvenska. Av svaren framkommer att man inte tycker att en gotlänning ska behöva byta dialekt när det kommer turister som vill fråga om något. De motiverar svaret med att det kan verka löjligt och att turisten antagligen inte vill att man ska göra sig till med ett annat sätt att tala.

Kan du nämna några riksspråksdrag som absolut inte hör hemma i gotländskan?

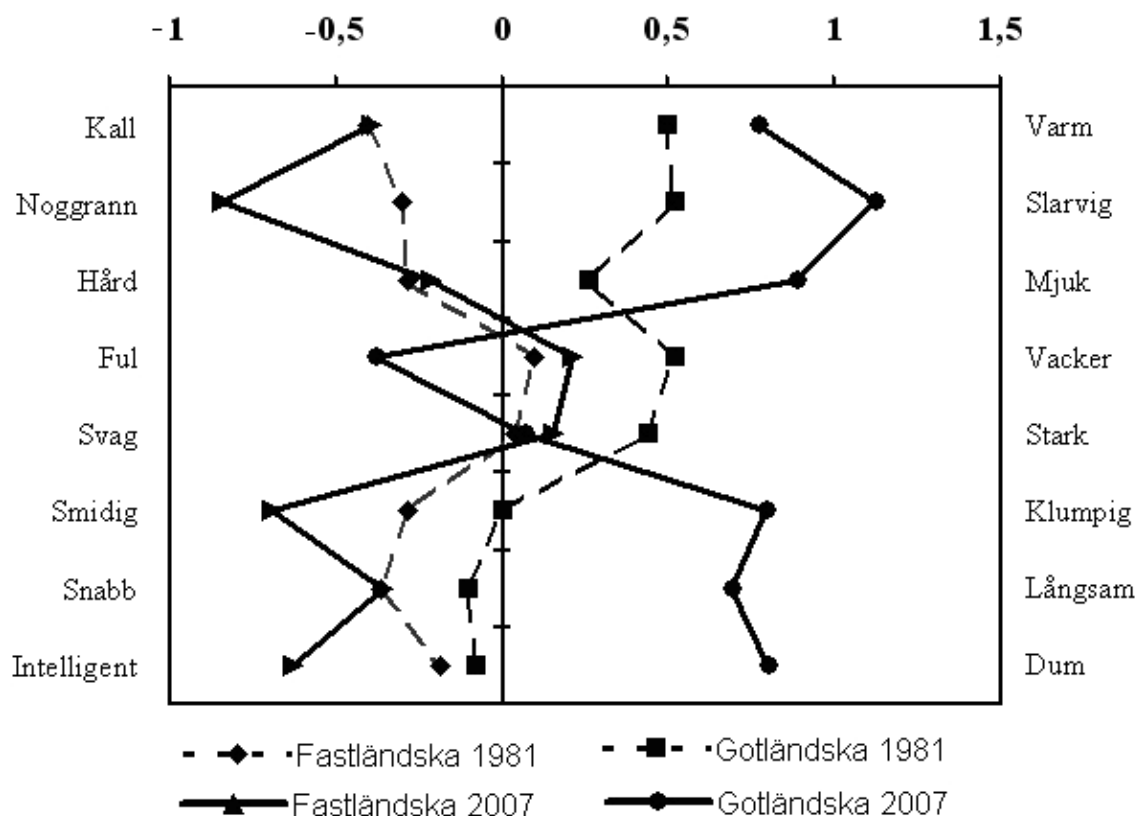
På fråga 18 i enkäten³ skulle informanterna svara med några riksspråksdrag som inte hör hemma i gotländskan. De ord som nämns är *baklucka* 'skuff', *ort* 'socken' och *fjärrkontroll* 'dose'. En informant svarade klart och tydligt att han var gotlänning och därför inte kunde några riksspråksdrag.

Var placeras gotländska och fastländska på en semantisk differential?

Resultatet på fråga 19 visas som en semantisk differential. Informanterna fick olika motsatspoler och instruktionen att skriva ett G för gotländska och ett F för fastländska på ställen längs skalan som de ansåg passade bäst. Om de exempelvis hade motsatsorden *kall* – *varm* så kunde de välja om gotländskan var mycket kall, ganska kall, varken eller, ganska varm eller mycket varm, och motsvarande för fastländskan.

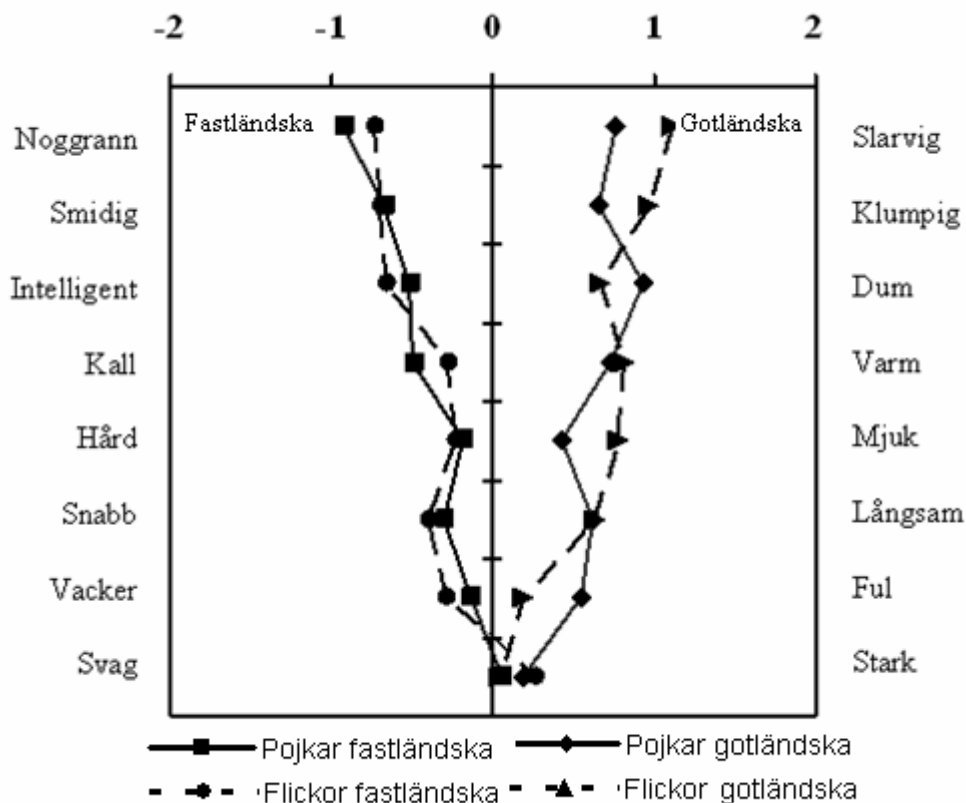
När jag sedan skulle räkna ut var variablerna skulle dras i den semantiska differentialen så gav jag de olika positionerna på skalan värdena –2 till 2. Det betyder att mycket kall är –2, ganska kall –1, varken eller 0, ganska varm 1 och mycket varm 2. Sedan räknade jag ihop siffrorna och delade talet jag fick fram på antalet informanter. Det betyder att om en punkt är nära 0 är exempelvis dialekten varken kall eller varm, om den är på vänster sida är den kall och på höger sida varm. Ju längre till vänster om 0 den är desto mer kall är dialekten. Beräkningsmetoden är hämtad från FUMS-rapporten 1981. I undersökningen från 1981 är inget värde större än 1 medan det i min undersökning blir så på ett ställe, *slarvig*. Det innebär att figur 1 som visar en jämförelse mellan 1981 och 2007 blir asymmetrisk.

³ Fråga 18 var en svår fråga för informanterna. En del svarade saker som hörde hemma på fråga 16. För informanterna påminde fråga 16 och fråga 18 för mycket om varandra för att ge distinkt åtskilda svar.

Figur 1. Jämförelse mellan 1981 och 2007. De två streckade linjerna är de ifrån 1981 och de två heldragna linjerna är från 2007. Ordningföljden mellan ordparen är hämtad från 1981 års redovisning (s. 47) och har inte optimerats för att passa mina resultat.

Figur 1 visar att den största skillnaden mot 1981 är att ungdomarna idag anser att gotländskan är ful i stället för vacker (och fastländskan mer vacker än ful). De anser även att gotländskan är slarvigare och fastländskan noggrannare. Gotländskan uppfattas dessutom som mycket klumpigare, långsammare och dummare. Fastländskan har i sin tur blivit smidigare och intelligentare. År 2007 skiljer det mer i uppfattningen om gotländska och fastländska än 1981. Värderingarna har polariserats och nästan genomgående till nackdel för gotländskan (undantagen är att den idag uppfattas som varmare och mjukare). En variabel som informanterna anser att gotländskan och fastländskan ligger ungefär lika på är *svag – stark* där båda befinner sig strax till höger om nollinjen.

Figur 2. Pojkars och flickors attityder till fastländska och gotländska idag. Ordningsföljden mellan ordparen är optimerade efter mina resultat.

Figur 2 visar att pojkar och flickor är ganska överens om vad de tycker om gotländskan respektive fastländskan. Det är lite större differens på höger sida av figuren där attityderna till gotländskan presenteras.

För att inte få några värden som korsar varandra har jag bytt plats på ordparen *snabb* – *långsam*. Jag har även placerad motsatspolarna på det viset att det motsatspar som totalt sett har störst skillnad är överst och sedan är det en fallande skala.

I Jonssons uppsats från 2002 använde hon begreppen gotländska och stockholmska. Hon använde även motsatspolen *ödmjuk* och *kaxig* som inte återfinns i rapporten från 1981. Därför är den undersökningen inte helt jämförbar. Generellt kan det sägas att gotländskan i den undersökningen skattades positivt av informanterna från Gotland och att de verkade ha starka uppfattningar om dialekter i jämförelse med ungdomar från Eskilstuna.

4 Diskussion

Resultaten som jag har kommit fram till anser jag vara någorlunda representativa eftersom gruppen av informanter var blandad och uppfyllde kravet på att eleverna skulle gå i en klass på en skola i Visby. Sedan styr självklart individerna i den grupp som jag valde resultatet. Hade jag använt mig av en klass med elever från ett praktiskt program kan det inte uteslutas att resultatet hade sett annorlunda ut.

Metoden som jag använde var en bra metod för att få reda på det jag ville undersöka, informanternas egen uppfattning om sitt bruk av dialekt och om attityden till dialekt. Eftersom vissa enkätfrågor var svåra att förstå för eleverna hade ett annat alternativ varit att intervjua dem för att då kunna förklara frågorna lite bättre och då kanske en del elever också skulle ha haft större lust att svara på frågorna. Nackdelen med enkätundersökningar är bland annat att en del elever inte orkar fylla i enkäterna ordentligt. Vid en del frågor fanns det kryssalternativ med ”ja”, ”nej” och ”vet ej”. Om eleven på den frågan svarade ”ja” var han eller hon tvungen att skriva en kommentar och då var tendensen tydlig att informanterna undviker att kryssa ”ja”. En del elever hade först kryssat ”ja” men sedan ändrat till något av de resterande alternativen.

Det här är en undersökning där informanterna själva får rapportera vilka ord de använder och då kan de uppge att de exempelvis använder vissa former trots att de i själva verket använder andra. Ett bra komplement till den här undersökningen hade varit att spela in informanterna. Bland annat fråga 10 kan visa en tendens till överrapportering av standardvarianten som i det fallet var ’dom’ i jämförelse med de mer dialektala ’däm’ och ’di’. Det är väl känt att informanternas uppgifter om den egna språkanvändningen oftast är en överrapportering av normvarianten jämfört med hur de egentligen talar (Thelander 1982:63). Många är osäkra på vad de i själva verket brukar säga och det är även möjligt att informanterna använder flera olika varianter och inte bara en. Om en informant exempelvis först uppgivit att han eller hon talar rikssvenska kan det av den anledningen bli så att eleven på frågan om man använder den ena eller den andra formen väljer normvarianten eftersom det är så personen borde säga.

Resultatet på fråga 10 visade att *sårk* var det ord som flest gotlänningar kände till. Motsvarigheten till ordet för ’pojke’ var i min undersökning *päiku* ’flicka’ och det hamnade på delad sista plats. Anledningen till det är antagligen att ordet *päiku* med tiden ersatts av det

mer vanliga dialektala ordet 'tös'. Det är ändå spännande att *sårk* lever kvar ganska starkt nu när det finns så många ord för flicka och pojke som exempelvis *tjej* och *kille* och *guss* och *shunne*. Det var två informanter som aktivt använde ordet *sårk*, de andra uppgav att de bara kände till det. Det kan betyda att ordet *sårk* kommer att försvinna eller redan har försvunnit från det aktiva ordförrådet och hos unga talare är på väg att förpassas till det passiva. Resultatet visar på att en dialektutjämning sker på Gotland.

Fråga 10 visade även att flickorna generellt sett kände igen fler ord än pojkarna. Förutom att fler flickor var från övriga Gotland kan det bero på att flickor har bättre ordförståelse än pojkar. I ORD-provet som finns med i högskoleprovet presterar kvinnorna bättre än män (Scott 2004:25).

Bland annat figur 2 visar att mina informanter hade ungefär samma uppfattning om fastländska men att det var större differens när det handlade om gotländskan. Då tyckte pojkarna och flickorna mer olika. Även när de i fråga 9a skulle svara på vad de tyckte var speciellt med dialekterna på Gotland gav en del positiva kommentarer och andra negativa. Det kan bero på att det finns två mönster till vad människor tycker om dialekter, det allmänna mönstret och det egocentriska mönstret (Andersson 1985). Allmänt sett är dialekter i norra och västra Sverige populärare än de i syd och öst med undantag för just Gotland som tillhör den positiva sidan (a.a. s. 139). Det egocentriska mönstret visar att människor har delade meningar om sin egen dialekt. Antingen anser de att den är positiv eller så värderar de den negativt.

Ett flertal av frågorna som ställdes har gett svar som tyder på att en negativ attitydförändring till dialekter har skett på Gotland. En annan tendens är att flera svar vittnar om bristande engagemang eller möjligen en liberal språksyn. Så tolkar jag att många informanter svarat att dialekt varken bör uppmuntras eller motarbetas på fråga 14 och "vet ej" på exempelvis fråga 15a, om det finns tillfällen när det inte är "fint" att tala dialekt. En orsak till attitydförändringen kan vara att synen på vad som är dialekt och inte har ändrats. Ska det mer till nu för att kalla det någon talar för dialekt? Nu kan ungdomar till och med tala *Gotlandsrikssvenska* och *Visby light variant*. Det verkar vara inne att tala så lite dialekt som möjligt. "När jag var mindre talade jag gotländska men med åren har jag vant mig och pratar ganska mycket stockholmska" har en informant skrivit. Här är det viktigt att fundera över informanternas definition på vad en dialekt är. De flesta som är uppväxta på Gotland har antagligen någon form av dialektalt uttal till exempel. Informanterna kanske uppfattar "att tala dialekt" som något negativt eftersom en del anser att gotländska är en ful dialekt och då vill de inte tala den. Det kan även vara så att de tänker på genuin dialekt (exempelvis gutamål)

och glömmer bort den utjämnade dialekten och det regionala standardspråket. Eller så handlar svaret inte så mycket om hur de faktiskt talar, utan hur de vill tala?

Förut var det mer status att tala dialekt (jfr undersökningen från 1981), medan det nu är mer status att tala så likt rikssvenska som möjligt. Det finns undersökningar som tyder på att män talar mer dialekt och att detta är förenat med dold prestige. Det hänger samman med att män ofta är mer lokalt förankrade. I den här informantgruppen är det inte på det viset. Det är även så att personer i olika sociala nätverk använder olika språk; vilket språk som talas är en markör för gruppstillhörighet. Då är frågan vilken grupp informanterna vill tillhöra? Identifierar man sig med landsbygden och de rurala miljöerna använder man det lokala språket med mer dialekt. Om de å andra sidan identifierar sig med staden och de urbana miljöerna använder de det globala språket som är mer likt standardspråket (jfr Labov i Eckert & McConnell-Ginet 2003). Könsskillnaderna som framkom i undersökningen kan förklaras med att fler flickor än pojkar kommer från övriga Gotland, som har mest karaktär av landsbygd. De från övriga Gotland är även de som är mindre benägna att flytta därifrån medan de i Visby är de som helst vill flytta från ön. På landsbygden identifierar de sig mer med ön och känner sig hemma där och då använder de mer av det lokala språket.

Ett annat försök till tolkning kan vara att många unga nu vill tala som de gör i Stockholm, exempelvis därför att de ser upp till storstaden eftersom den stad de själva har är så liten och provinsiell. Nu är det även lätt att ta sig till exempelvis Stockholm och det är många som flyttar från ön till fastlandet och vice versa. Det gör att Gotland inte längre är en isolerad ö där dialekten får vara ifred. Det kan även vara så att det är ”inne” i den åldern som mina informanter har att tala mer rikssvenska. Ifall motsvarande undersökning skulle göras bland yngre barn eller unga vuxna kanske resultatet hade sett annorlunda ut, då kanske de hade uppskattat sin dialekt mer. Kanske är det så att en del av de informanter som var med i min undersökning kommer att ångra att de inte behöll sin dialekt och i framtiden förstår värdet med att ha dialekt. En del ungdomar idag tänker nog inte alls på sådant.

Informanterna svarade nästan enbart gotländska och gutamål på fråga (9a) om vilka dialekter som idag talas på Gotland. Beror det på att de andra dialekterna försvunnit eller har de fallit i glömska hos informanterna? Minskar kunskapen om dialekter beroende på en tilltagande historielöshet? I rapporten från 1981 (s. 6) står det att det i avgångsklassen anordnas en temadag om gutamål, men det är något som inte finns kvar idag. Enligt en lärare på Richard Steffengymnasiet i Visby upphörde dessa temadagar i början på nittioalet. En del lärare försöker få med dialektundervisning i svenska B men min sagesperson uppger att allt färre gör det eftersom de yngre lärarna har bristfällig kunskap om ämnet.

5 Avslutning

Det viktigaste resultatet som har framkommit i den här uppsatsen är att attityden till informanternas egen dialekt, gotländska, har förändrats under de senaste åren. Nu, 2007, är det färre ungdomar på Gotland som anser sig tala gotländska och det är färre som vill uppmuntra människor att tala dialekt. När informanterna skulle ta ställning till sin egen dialekt var det många som skattade den negativt, och i stället fastländska positivt. Uppfattningen enligt tidigare undersökningar om att de gotländska ungdomarna har en så stark åsikt om sin egen dialekt och dialekter i allmänhet har i min undersökning inte kunnat verifieras.

Det här står att läsa i sammanfattningen på sidan 48 i FUMS-rapporten (1981): ”Könsmässiga såväl som sociala skillnader föreligger visserligen i en del frågor, men dessa skillnader är oftast små och sammantaget är tendensen densamma; de gotländska gymnasisterna är starkt bundna till sin hemort och har en mycket stark känsla för det lokala språket.” I Jonssons uppsats står det att de positiva resultaten hon fick fram kan höra samman med gemenskaps känslan det innebär att bo på en ö (2002:24). Ingen av de här två slutsatserna kan generellt dras av min undersökning. Långt ifrån alla informanter uppvisar samma känsla för det lokala språket och ögemenskapen även om det visst finns en del som gör det.

Ytterligare resultat:

- Gotländska och gutamål är de vanligaste beteckningarna för dialekterna på Gotland.
- De flesta anser sig tala rikssvenska – men många anser sig tala en blandning mellan rikssvenska och gotländska.
- Det mest kända gotländska ordet av dem jag hade med i min undersökning var *sårk*.
- Uppfattningen är nu som tidigare att Visbybor talar annorlunda i jämförelse med personer på landet. Föräldrarna talar inte mer dialekt med varandra än de gör med informanterna i undersökningen.
- De flesta anser att dialekter varken bör uppmuntras eller motarbetas.
- Informanterna vet inte om det finns tillfällen när det inte är fint att tala dialekt och en majoritet av dem anser att det inte finns några tillfällen när det inte passar sig för en gotlänning att tala rikssvenska.

Det här har varit en begränsad undersökning som givit en indikation på vad som har hänt med attityden till gotländskan på Gotland. Det skulle vara bra om en mer omfattande undersökning kunde göras med fler informanter från olika platser på Gotland och från olika gymnasielinjer. Det skulle vara intressant att komplettera undersökningen med att studera hur informanterna faktiskt talar.

Det ska bli spännande att följa dialektens utveckling på Gotland, men även på andra platser i Sverige, för att se vad som händer i framtiden. Den här undersökningen anser jag är värd att göras om efter ytterligare några år för att se om attityden och bruket fortsätter att förändras.

Kommer det i framtiden att finnas några *raubär* på *ladingen*?

Litteraturförteckning

- Andersson, Lars-Gunnar, 1985: *Fult språk*. Stockholm.
- Bergman, Gösta, 1971: *Svenska provinsialismer*. Stockholm.
- Eckert, Penelope & McConnell-Ginet, Sally, 2003: *Language and gender*. Cambridge.
- Hammermo, Olle, Strömquist, Siv & Molin, Richard, 1981: "Vi har inte lust att prata nån jäkla rikssvenska!" *En dialektsociologisk enkätundersökning bland gotländska gymnasieelever*. FUMS-rapport nr 94. Inst. för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Hultgren, Sven O., 1983: *Skola i dialektal miljö. Språkanvändning och språkliga attityder i övre Dalarna*. Uppsala.
- Jonsson, Jessica, 2002: *En undersökning av ungdomars attityder till sin egen och andra dialekter. En jämförelse mellan gotländska och sörmländska ungdomar*. Uppsats med språksociologisk inriktning, 5 poäng. Mälardalens högskola.
- Källskog, Margareta, 1990: *ATTITYD, INTERFERENS, GENITIVSYNTAX. Studier i nutida överkalixmål*. Uppsala.
- Pamp, Bengt, 1978: *Svenska dialekter*. Stockholm.
- Scott, Sandra, 2004: *Ordförståelse. En litteraturstudie med anknytning till högskoleprovets ORD-prov*. BVM nr 2. Inst. för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Thelander, Mats, 1979: *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. Del 2: Teoretiska utgångspunkter och analys på språkartsnivå*. Uppsala.
- 1982: Språklig variation och förändring – om sociolingvistiska metoder att belysa språkets nutidshistoria. I: *Svenskans beskrivning 13*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B, nr 6.) Helsingfors. S. 45–68.
- Wessén, Elias, 1969: *Våra folkmål*. Stockholm.

Enkät om gotländska

Jag heter Lovisa Öhlund och är student på Uppsala universitet. Svaren från enkäten ska användas i en D-uppsats i svenska språket/nordiska språk. Den här enkäten är frivillig och anonym.

1. Linje och årskurs

2. Pojke Flicka

3. Född år

4. Varifrån kommer du? (skriv gärna ort)

- Visby
- Övriga Gotland
- Fastlandet
- Utlandet

5. Varifrån kommer din mor?

- Visby
- Övriga Gotland
- Fastlandet
- Utlandet

6. Varifrån kommer din far?

- Visby
- Övriga Gotland
- Fastlandet
- Utlandet

7. Hur viktigt är det för dig att bo kvar på Gotland?

- Vill under inga omständigheter flytta från Gotland
- Vill helst inte flytta från Gotland
- Vill helst flytta ifrån Gotland
- Vill till varje pris flytta från Gotland

8. Vad talar gotlänningar när de inte talar dialekt?

9a) Vad kallas dialekten/dialekterna på Gotland och vad tycker du är speciellt för dem?

9b) Vad anser du dig tala?

10. Sätt ett kryss i en av rutorna efter varje understruket ord.

	Använder själv	Använder inte själv men har hört andra använda det	Känner inte till
<u>Sårk</u> i stället för <i>pojke</i>	☐	☐	☐
<u>Päiku</u> i stället för <i>flicka</i>	☐	☐	☐
<u>Ban</u> i stället för <i>barn</i>	☐	☐	☐
<u>Ladingen</u> i stället för <i>våren/vårtiden</i>	☐	☐	☐
<u>Raubär</u> i stället för <i>smultron</i>	☐	☐	☐
<u>Äntligen</u> i st. för <i>väldigt</i> ("äntlien gutt" = <i>väldigt gott</i>)	☐	☐	☐
<u>Dom</u> bor i Visby	☐	☐	☐
<u>Däm</u> bor i Visby	☐	☐	☐
<u>Di</u> bor i Visby	☐	☐	☐

11. Anser du att Visbybor talar annorlunda än personer som kommer från gotländska landsbygden?

- Ja
- Nej

12. Använder dina föräldrar mer dialekt när de talar med varandra än när de talar med dig?

- Ja
- Nej
- Vet ej
- Föräldrarna är ej dialekttalande

13. Sätt ett kryss för det påstående som stämmer in.

- Jag talar alltid gotländska oavsett vem jag pratar med eller vad jag pratar om.
- Jag talar gotländska i vissa sammanhang och rikssvenska i andra men jag försöker alltid hålla isär dialekten och riksspråket.
- Mitt talspråk är alltid en blandning av gotländska och rikssvenska. I vissa situationer blir det dialektala inslaget mer framträdande medan i andra situationer det rikssvenska inslaget dominerar.
- Jag håller inte alls isär gotländska och rikssvenska utan talar för det mesta en likartad blandning av bägge.
- Jag talar alltid rikssvenska (kanske med ett gotländskt tonfall), oavsett vem jag pratar med eller vad jag pratar om.

14. Anser du att bruket av dialekt bör uppmuntras eller motarbetas?

- Man bör uppmuntra folk att tala dialekt i alla sammanhang.
- Man bör uppmuntra folk att tala dialekt i vissa sammanhang.
- Man bör aldrig vare sig uppmuntra folk eller avråda dem från att tala dialekt.
- Man bör avråda folk från att tala dialekt i vissa sammanhang.
- Man bör avråda folk från att tala dialekt i alla sammanhang.

15a) Finns det tillfällen när det inte är ”fint” att tala dialekt?

- Nej, inga
- Ja, vissa
- Ja, många
- Vet ej

15b) Om du svarat ”vissa” eller ”många tillfällen” i 15a, kan du i så fall ge exempel på då det inte är ”fint” att tala dialekt?

16. Kan du nämna några språkdrag som en gotlänning till varje pris bör undvika om han/hon vill tala rikssvenska?

17a) Har du en känsla av att det i vissa sammanhang inte passar sig för en gotlänning att tala rikssvenska?

- Ja
- Nej
- Vet ej

17b) Om du har svarat ”ja” i 17a, i vilka situationer skulle det då inte passa för en gotlänning att tala rikssvenska?

18. Kan du nämna några riksspråksdrag som absolut inte hör hemma i gotländskan?

19. Placera in gotländska (G) och fastländska (F) på skalorna i uppgiften nedan där du tycker att de passar (ett G och ett F på var och en av de åtta skalorna).

Exempel: Om det fanns en skala mellan STOR och LITEN (det gör det inte!) och du anser att gotländskan är ”mycket stor” och fastländskan ”ganska liten” så skriver du in G och F på följande sätt:

mycket ganska varken eller ganska mycket

STOR G ___ ___ ___ F ___ LITEN

Uppgift: Jag tycker att gotländskan (G) och fastländskan (F) är:

	mycket	ganska	varken eller	ganska	mycket	
VACKER	___	___	___	___	___	FUL
KALL	___	___	___	___	___	VARM
INTELLIGENT	___	___	___	___	___	DUM
LÅNGSAM	___	___	___	___	___	SNABB
SMIDIG	___	___	___	___	___	KLUMPIG
HÅRD	___	___	___	___	___	MJUK
SVAG	___	___	___	___	___	STARK
NOGGRANN	___	___	___	___	___	SLARVIG

Tack för din medverkan!